

VIRÁG Zoltán

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Irodalmi Tanszék
Szeged, Magyarország
viragz@hung.u-szeged.hu

ÉLET MENNI INKOGNITÓ?

Böndör Pál prózáirásáról

Life to go incognito?

On the prose of Pál Böndör

Život íci inkognito?

O prozi Pala Bendera

A Böndör Pál epikai kultúrájának jellegzetességeire, szövegkonstrukcióinak szoros összefüggéseire összpontosító tanulmány az alkotó három művét (*Ebihalak*, *A holdfény árnyékában*, *Bender & Tsa.*) állítja a középpontba. Amellett próbál érvelni, hogy a szerző ezen munkáiból sem hiányzik a formafegyelmi kielérltség, s a műfaji körvonalak elhomályosodását mutató elbeszélésszerkezetei nem panaszkönyvekben alakot öltő kisebbségi vészkiáltások, hanem a jugoszláv etnikai délibábot, szövetségi illúziót értelmező (ön)észlelések és gondolat kísérletek. Valódi tétjük, hogy a megszólaltatott alany (de ily módon bármely más regionális identitáskereső) úgy viszonyulhasson az emlékezetét kitöltő életrajzi anomáliákhoz és névkálváriákhoz, hogy közben lássa-láttassa: voltaképpen eldönthetetlen, vajon személyes történéseket kódoló szavai tényleges sorseseményeket neveznek-e meg, vagy pedig csak az általuk illusztrált sérelmeket idézik fel a lelki sebek minduntalan feltépésével. *Kulcsszavak:* Jugoszlávia, Vajdaság, identitás, többnyelvűség, névhagyomány

Fél évszázadot felölelő költői, epikusi, műfordítói, szerkesztői és dramaturgi kibontakozásának során Böndör Pál három hosszabb lélegzetű, nem a lírikusi teljesítményét gyarapító alkotással jelentkezett. Az *Ebihalak* (1987), *A holdfény árnyékában* (2011), valamint a *Bender & Tsa.* (2014) közel harminc év

leforgása alatt keletkezett. Utóbbi kettő között mindössze háromesztendőnyi a differencia, míg a debütálás utáni folytatásra kis híján két és fél évtizedet kellett várakozni. Az „ifjúsági regény”, a „Rádiósínház, kész kisregény”, illetve az „Egy vers végjegyzetei” alcímű kötetek egyszerre örvendeztették és hökkentették meg olvasóközönségét. A számottevő poétai oeuvre oldalhajtásaiul létrejött művei iránt csekélyebb az érdeklődés, sajtófogadtatásuk szintén mérsékeltbbnek mondható. Különösen igaz ez a bemutatkozó munkájára, hiszen opusának egyik legavatottabb ismerője-értékelője csak *A holdfény árnyékától* számította regényszerzői (vö. Bányai 2014, 81) fellépését. A gyanúval méregetés gesztusai, a burkoltabb véleményezések, de a ledorongolós harsányságú ítéletek is megszorodtak az idők folyamán, s a formafegyelmi kiérleltetés hiányát, a kompozíciós szigor lanyhulását, a stiláris összerendezettség hibáztatásait rótták és róják fel neki rendületlenül.

Az elhatalmasodó tehetetlenség érzésének (vö. Fenyvesi 2020, 28) sodrásában, a mozgalmár-monopóliumos ideológiai atyáskodásnak és a tartományi önigazgatás tündöklésének, majd leáldozásának a szorításaiban ívelt a pályája. A takarékos mondatgazdálkodást esetenként elmulasztó, életlen vagy egyenetlen műfaji kontúrokkal rendelkező, alkalom szültének tűnő szövegkivitelezéseivel akár a normák szétfeszítéséig, a szabályok áthágásáig elmenően gondoskodott arról, hogy a fennálló keretekhez igazodás kisebbségi fájdalom- és panasz-kultuszon alapuló ismérveinek búcsút intve vihessen szellemi elevenséget a hovatarozási tudatkiterjesztésbe, intellektuális leleményességet plántálandó a névkalamajkák és a névhuzavonák megbolygatta önmegőrzésbe.

A kisebbség ugyanis *másképpen* létezik, mint a többség. Nemcsak a *brutum factum* okán, hogy a hivatalokban, az adminisztratív közegekben nem a saját nyelvével, az „anyanyelvével” él, vagy hogy represszív szituációkban leintik-megbüntetik, amennyiben a saját nyelven szólal meg, hanem azért, mert sajátos-egyedi egzisztenciális tapasztalatok sorát halmozva fel viszonyul a világban való léthez (Losonczi 2020, 96).

Böndör Pál autobiografikus elemekkel tűzdelt várostörténeteket dolgozott ki, amelyeknek vajdasági alaprétégét leginkább az újvidéki és a temerini eseménymotívumok egymásra rakódása vagy egymásból elágazódása képviseli. A kezdetben jugoszláviai, a későbbiekben szerbiai magyar színekben közvetítő dél-bácskai tartalmak személyesre hangolt felnagyítása bőven szolgál meglepetésekkel az érintettség szinteződéseit illetően. Prózaképződményei nem a formai veretességükkel, a műfaji követelményekre támaszkodó cizelláltságukkal, hanem az epikai anyag képlékenységgel tűnnek ki. Az óvatosabb fenntartások-

kal előhozakodókat, a nyilvános elmarasztalásokba belemerülőket persze nem különösebben foglalkoztatta, hogy az utólagos hozzáfűzés, a pótlólagos betoldás nyelvi-retorikai műveleteit kamatoztató, a jegyzék, a marginália, a klauzula, az anekdota szerkezetípusaiból merítő textusok tanúskodnak-e bármiféle témakezelési összeszedettségéről, érdemleges olvasati ötvöződésekről. Némelyek egy sorozatos bizonytalankodásról árulkodó törekvést, a színvonallesést elkerülni képtelen nekibuzdulást észrevételeztek, számos szempontból egyébként jogosan arra kilyukadván, hogy Böndör Pál eme repertoárja nem pusztán a szerényebb méretűség okán nem tudott költészetének sokak elismerte rangjáig magasodni.

A kalandfordulatokat, a részletgazdag környezetrajzolatokkal megtámogatott érzelmi húrpengetéseket mellőző szövegkonstrukcióiban a kemény, pseudo-demokratikus idők kísérte társadalmi, politikai, gazdasági átmenetek feszültsége kap előnyben részesített figyelmet. Az államnyelv és az etatista kultúra diktálta létfeltételek ama leképeződései, olyan pillanat kivetülései és lenyomat megörökítődései, amelyekben a magyarságra körmönfont fokozatossággal szabott korosztályi teendők és megbízatások, az elháríthatatlan egzisztenciális környüállások sűrűsödtek identitásromboló fenyegetésekké, a meghunyászkodás vagy a gaszulálás kísértéseivé.

A két tizenegyes blokkra osztott *Ebihalak* lazán fércelt helyzetképei, pontosabban „képregénytöredékei” az elvtelenségek jármából kitörés biztosítékaként láttatják a popkulturális dimenziókat, a sztripek vizuális mennyországát. Az 1960-as évek nebulóiként porondra léptetett, a becenevekkel, a ragadványnevekkel, a művésznevekkel zsonglőrködő hősök sztorijai szinte észrevétlenül dúsulnak fel az 1970-es és az 1980-as évtized emlékfoszlányaival, a jugoszláv(iai)ság mementóival. A hol körülírással, hol egyértelműsített utalások a tárgyi rekvizitumok, a reklámpari frázisok tömkelegét, a slágerlisták élén trónoló sztárok dalforgácsait meg az innen-onnan bevillanó olvasmányszöszsenetek garmadáját keringetik. A civilizációs jótéteményekhez és a divatos cserejavakhoz hozzáférés csatornáinak keresztmetszete nem mikroszkopikus, mint a szocialista tömb szomszédos országaiéban. Ezért cirkulálnak békés közelségben például a Mark Twain bejárta Mississippin nosztalgikus felsejlései, a számítógép-programozásba beletanulás felfedezési periódusai, a szarajevói Fabrika duvana dohánytermékei (főleg a Zeta), továbbá az Alexander Gillespie Raymod kivirágoztatta rajzuniverzum figurái (Flash Gordon, Rip Kirby és Jungle Jim), a társaságukban Harold Rudolf Foster méltán elhíresült Valiant herceggével, vélhetően a 7–77 éves fiatalok lapjából, a *Buksi* magazinból (is) előszámlálva. Nyomatékot kap az Elvis Presley-imádat, szembeszökőek az erotikus fantáziálások, s zavartalanul összegereblyéződik a halandzsázós-silabizálós

törmelékeiből, a „Yeah, yeah, yeah” refrénjéből egyértelműen kihámozható Beatles-nóta, a *She Loves You* is a Károlyi Amy műfordítói voltát említetlenül hagyó angol népdal-átírással, amely a kicsiből induló veszteség végzetessé tornyosulására figyelmeztet: „Egy szeg miatt a patkó elveszett, patkó miatt a ló is levezett, a ló miatt a huszár elveszett, a huszár miatt a csata elveszett, csata miatt az ország elveszett” (Böndör 1987, 75).

A tömegmediális belefeledkezést, a fordulatos humor többrétűségét a bíráló és az önbíró (vö. Vajda 2007, 352) eszközéül kiaknázó tizenévesek húzódoznak a fennkölt eszméktől, az elődeik nyomdokaiba lépés megalkuvásos (vö. P. Nagy 1987, 545) taktikáitól. A kétkedéseik gerjesztette zöld ágra vergődéseik, a behódolás zsákutcáiból kifarolásaik nyomán „antifejlődésregényként jellemezhető a mű, mivel a kijelölt út, a megkomolyodás, a felnöves nem jelent beteljesülést, sokkal inkább szembesülést és rezignációt” (Ternovác 2020, 122). A többes számba tett előállapotot, a sokasított lárvalétet címül választó ötletesség a sérülékenységre, a fölnevelhetetlenségre, az elfogyaszthatatlanságra játszik rá. A tengerüledéki, a Duna-parti, a lápkörnyéki, a mocsárvidéki perspektívák kitágításával az átalakulások alulnézetből és madártávlatból egyaránt befogott, urbánus mitológiája jeleneteződik. Újvidék az átlényegülések kiindulópontja és célállomása egyszerre: a fiatalság bázisa, békaoázis, az ebihalak keltetője. Az öröklött, az ideiglenesen vagy a tartósan felvett, az alkalmilag kölcsönzött meg a ráagatással keletkező nevek és használóik otthona, ahol a kuruttyolás, a brekegés, a vartyogás összhangzatában az individualizálás stratégiai szabad irányváltásba kezdhetnek. Az én-feltérképezések és az önmetaforizációk már nem a partikuláristól elszakadó univerzális talapzatára támaszkodhatnak, hanem a személytelen globálisnak ellenszegülő, esztétizált lokálisba (ehhez Ditchev 2005, 246) kapaszkodhatnak.

A Mészöly Miklós 1984-es *Megbocsátásának Akutagava* Rjúnoszukétól vett mottójában megpendített állandósult félhomályban élést evokálja *A holdfény árnyékában* közérzet-ismertetése: „Kutakodjunk kissé északabbra. Hogy hazataláljak. Néhány perc erejéig. Északabbra! A sötét éjszakába. A fényes nappalokba. De leginkább a szürkületbe, Vajdaságra az a jellemző, egy örökös szürkület.” A származás ügyeit és az ezekkel együtt járó kötelezettségeket taglaló magánbeszéd – monodrámái izzásából fakadóan – a „közhelyek bírálataként” (Bányai 2014, 82) fogható fel, s mint ilyen, teljes műsoridős mikrofonpróbaként sem lebecsülendő. A szó szerinti idézeteket, elmés parafrázisokat egybeterelelő, a barátokat, a tiszteletet parancsoló írókat, költőket szóba hozó, a közélet kétes szereplőit emlegető szpiker-elbeszélő a kisközösségi létmódok ellentmondásos viszonylatairól, a nemzetközi beavatkozások téveszmés, rend-

csinálás helyetti zavarkeltéseiről és pusztításba torkollásairól morfondíroznak, az etnikai marakodások kelet-közép-európai tradíciójának viharos körülményeit ecsetelve. A várakozás irracionális eleve nemzedik meg „az önmagát szüntelenül újrakonstituálni kényszerülő én” (Toldi 2012, 11) éterbe sugárzott értelemcsiholásaiban. A territoriális időfolyamatot az elodázódások végtelenje tölti ki:

Vártunk az általános iskolai, a gimnáziumi, az egyetemi diplomára, és mikorra kézhez kaptuk, már nem volt olyan fontos, valami másra vártunk. A katonáskodásunk végét, azt nagyon vártuk, nem is lehet elfelejteni azt a napot, mikor leszereltünk. Vártuk az első fizetésünket, a gyermekünk születését... Olykor boldogok voltunk, olykor szerencsétlenek, de a vége az volt mindennek, hogy már valami másra vártunk. Vártuk a kéksisakosokat, vártuk a szerb–horvát háború végét. Később a boszniai, majd a koszovói hadhaddal végét is. És mikor vége lett ezeknek a szerencsétlen eseményeknek, megint csak ott voltunk, ahol addig is, semmi sem oldódott meg, megint lehetett várnunk valamire, olykor már azt sem tudtuk, hogy mire (Böndör 2011, 38–39).

Az Újvidéki Rádió alkalmazottja, Bé Péter audiális ceremóniává dagasztott hangmutatványaiban elővezetett memoár és munkanapló a „lábjegyzetek breviáriuma, pillanatnyi benyomások és köldöknézegető eszmefuttatások gyűjteménye” (Berényi 2012, 100), ugyanakkor a név(re)jtés dokumentálásának szintén beillő produkció. A vezeték- és a keresztnév birtoklásának anyanyelvi kiváltságát hatálytalanító mechanizmusok felfejtése az *Ebihalak* után itt mélyebben árnyalódott. A név létkérdés, sorskérdés, mert az emberrel egyenrangúan, az ő szubsztanciális kifejeződését szemlélteti, azt domborítja ki, ami a legbenső lényege (vö. Bulgakov 1992, 456–457). Szétzilálása így lehetőséget kínál a viselőjének szimbolikus tönkretételére meg a ringből kitesékelésére, a kispadra ültetésére egyaránt. Ha a többnyelvűség és a többnevűség vajdasági bölcsőjében a méretre igazító adminisztratív korlátok a névkataszterbe nem illés révén megfosztanak a magyarázkodásmentes önaffirmációtól, akkor a kognitív apparátust érdemes ehhez passzíva átrendezni:

Főleg az olyan űrlapokkal gyűlik meg a bajom, mikor kérelmező vagyok, amiben persze van logika, a tájékozatlanok, írástudatlanok ne nagyon kérjenek itt semmit, inkább dolgozzanak magukon. Furamód az anyanyelvemen megfogalmazott űrlapokkal valamivel még nehezebben birkózom meg, mint amikor az államnyelven kell kitöltenem valamit. Alapjában véve még ez is érthető. Hiába: a mindennapi gyakorlat, az élettérhez való alkalmazkodás megteszi a magáét (Böndör 2011, 22).

Ez az álcázó, a *Vigeposz*ban már 1982-ben tökélyre fejlesztett enumerálás ráadásul védőburokként működtethető Kosztolányi Dezső szellemében, hiszen a nevei összelapátolásában, lankadatlan társításában jeleskedő „megsokszorozza egyéniségét, egyszerre több életet él, tárgyiasítja és függetleníti egymástól a benne lakozó különböző hajlamokat, mentesíti magát a multjától, elbujik a kíváncsi szemek elől, korlátlan szabadságra és titkos hatalomra tesz szert” (Kosztolányi 1943, 141).

A soketnikumú milió elengedhetetlen tartozékának tekintett státuszproblémákról, Canossa-járásokról töprengő beszédalany rádiós mikrofon mögötti nyelvi rezdüléseit hol álértelmiségi szócséplésekkel telezsűfolt komplexusos sopánkodásoknak, az áldozati mivolttal haknizás öregemberes kotyogásának titulálták (lásd Zanin 2011, 1–2), hol egy prózáírásra vetemedő, a műfajokkal hadakozás göröngyös útjára merészkedő költő felszínkapargató dohogásának, hevenyészett esszékollekciónak minősítették (lásd Dömötör 2012, 116–117). Főlöszleg elhallgatni: *A holdfény árnyékában* szerkesztési amatőrizmusai (legyintés a névtévesztések, a központosási következetlenségek kiiktatására, az indokolatlan ismétlések kigyomlálásának megspórolása, a tördelési félrenyúlások korrigálásának elszalasztása) rengeteget rontanak az összképen, ám bármennyire bosszantóak, tulajdonképpen eltörpülnek a borító kirívó igénytelensége mellett. Az *Ebihalak* Slavko Matković tervezte, Maurits Ferenc technikai szerkesztette fedése és belívei, miként a Csernik Elődnek köszönhető *Bender & Tsa.* hártyszerű burkolata (visszakacsintás ez az 1978-as *Vérkép* kötet Illés Lajos megálmodta pauszpapíros küllemére) alatt megbúvó címernyomat, olyan remeklések, amelyeknek kvalitásaival, szégyenszemre, nem vetekedhet a budapesti Nyitott Könyvműhely kezdeményezte egyetlen magyarországi Böndör Pál-kötetpublikáció.

Az *Ebihalak* képregény-szekvenciákból építkező, az európai kamaszregények modorában és szólamkölcsonzéseivel előadott tinédzseres eszméléseit a rövidhullámú meg a középhullámú rádióadások, a közös filmnézések, a lemezhallgatások és a sztárság mibenlétét firtató képzelgések, művészkarierről ábrándozások terebélyesítik ki. *A holdfény árnyékában* újfent a rádiós műsor-szóráshoz, a tömegszórakoztatás és a tömeginformálás e jelentékeny színteréhez-fórumához illeszkedik szorosan. A cím nem kizárólag a megesetteknek háttérrel adó tükrözéssel és trükközéssel árul el ezt-azt sokat sejtetően, hanem azért, mert egy ismert sláger címének az imitációja. A zágrábi Jugoton 1983-ban piacra dobott Mike Oldfield-nagylemezének, a *Crises*nek a sikerlistákat ostromló szerzeményéről, a *Moonlight Shadow*ról van szó. Az LP koncepciójához hűen, a válságtölmácsolás viszi a prímet, a krízisszituáció fogalmazódik

meg a Maggie Reilly éterikus énekével fűszerezett híres pop songban, amely a túlpartról, a fegyverek körvonalairól, a lövésekről, a bekerítettségről és a kétségbeesett küzdelemről tájékoztat. Éppen erre a srófra járnak azok a részegész összekapcsolódások, amelyek behálózzák a rádióírónk tudósításaiban mondottakat. Noha a második, *Hey, Joe* fejezet NATO-pilótás epizódja sincs híján a békák kórusától harsogó Újvidék *Ebihalakból* átemelt hangulatfestésének, még izgalmasabb vonása, hogy e köszöntés-megszólítás nem szimplán a katapultált egyesült államokbeli katonával folytatott eszmecsere társalgási panelje, hanem hogy arra az 1967-ben Jimi Hendrix jóvoltából Top 10-es örökzöldre (*Hey Joe*) alludál, amelyről Vojislav Despotov (a symposionisták elkötelezett híve, sokuk, köztük Böndör Pál bizalmas barátja, írókollégája) a maga nagybecsű neoavantgárd és posztavantgárd folyóiratát (*Hey Joe, Magazin za američku književnost*) elkeresztelte.

Amennyiben az ilyen és ezekhez hasonló metonimikus relációkból indulunk ki, mindazon aggodalmaskodások, kifakadások, amelyek Bé Péter busongásának, siránkozásának hathatnak, a régi dilemmák feléledésével s az újabb keletű kétségek szaporodásával viaskodásokként ugyancsak számításba veendőek. Az önmagunkról kötetlenül számot adás elnehezülése, a szuverenitás akadályozódása a kulcsfontosságú ebben; amikor tompul a mondandó, amikor a viselkedés és a cselekedetek felelősségteljesége elhalványul a traumatikus bevésődéseknek kitettség, a sebezhető felületté csupaszodás (vö. Biti 2016, 329) megtorpanásaiban vagy megroppanásaiban. Egy ilyesféle, a magánérdekeltség méreteinél komolyabb léptékűnek és tágabb horizontúnak feltételezett kihívás szempontjait sem elhanyagolva nyilvánvaló, a főhős mennyire tisztán érzékeli és érzékelteti: ha a társadalmi felszabadítás testvériesnek hirdetett etnikumközi szövetsége esetleg létezett is a föderális Jugoszlávia fénykorának politikai jelszavaiban és védelmi ígéreteiben, a közösségi rangra, az államalkotó szintre emelkedés bizonyosan elmaradt. A magasztos célok felszívódtak, majd szépen elfelejtődtek a nemzeti nyelv, a kultúra, az irodalom ama propagandisztikus hagyatékában és eredetmagyarázó feltűzeltségében, amely a (szerb) nacionalitás mint spirituális entitás titokzatosnak, szakrálisnak meg misztikusnak felfogott határait és forrásait kutatja (ehhez Čolović 2008, 41) eltökélten.

A geobiografikus illetékességet, a többnemzetűség tárgyköreit, a központképződés és a peremeken lecövekélés mozgáskombinációit Böndör Pál legutoljára a maga névkönyvével igyekezett elhivatottan megközelíteni. Az otthonosság és az otthontalanság tengelyén egyensúlyozását, a szélsőségekkel küszködéseit könnyű lerágott csontként félresöpörni, pláne csekély számú hasonszőrűt, ugyanebben a cipőben járó lázba hozó merengéseknek kikiáltva elbagatel-

lizálni. A *Bender & Tsa.* 110 végjegyzetének súlyossága fölötti tovasiklást kiküszöbölendő, horgonyozunk le ezennel, mondjuk a 26. számú egységnél:

A keresztnemem a kisebbik kereszt, amit cipelek. Ezt magyaráltam, már nem emlékszem, kinek, a szerkesztőségben, melyet Beszédművészeti szerkesztőségnek neveztek el a soros idióta vezérek. Ez szerb eredetiben még hülyébben hangzott. Hangjáték szerkesztőség volt ez, méghozzá ötnyelvű. Fejtegetéseimet nyilván hallotta a sarokban üldögélő, kézirat-köteggel piszmozgó Vujica R. T., a szerb neoavantgárd költészet pápája, mert egyszerre csak megszólalt, hallgatag, ritkán megszólaló ember volt különben: Kisebbséginek lenni legrosszabb dolog lehet a világon bárhol, semmit sem szabtak rád (Böndör 2014, 46).

A konkrét és a vizuális költészetben, a tipo-poézisben élenjáró lírikusnak, prózaírónak és esszéistának, az *Új Symposion* régi gárdájával rokonszenvező nemzedéktársnak, Vujica Rešin Tucicnak a kommentárja egy a nyelvi-poétikai konvencióktól nem elkápráztatott jó cimborának, az interkulturális párbeszéd élharcos és ügyvivő (vö. Kopicl 2003, 102–103) értelmiségijének a velős tömörségű kijelentése; borús aktualizálás és csüggesztően komor jóslattétel arról, hogy a minor pozícióban leledzés (legyen ez állandósult vagy ideiglenes) soha nem úszható meg észrevétlenül és/vagy sértetlenül.

Az önlehántást, az én költői eszközökkel megvalósítható lemeztelenítést az *Eleai tanítvány* (1997) kollektívájának korábban nem publikált költeményeket is tartalmazó gyöngyszemei között felbukkanó „*Ahol nevemet...*” lírai szubjektuma mérlegelte először. A jelentésszóródásokat, a jelenlét sokszorozhatóságát, a kimenekítés, a rejtve maradás korszakhullámzások és balkáni törésciklusok befolyásolta személyfüggőségeit Böndör Pál a névgond elhatalmasodásából kisarjadó családnévkrónikájában, familiáris legendáriumában szintetizálta. Arra a „mizériára” összpontosítván, amely a név állandóságának megbontásából, az elferdítésekből, a kicsavarásokból ered. Tehát a megbillogozni a névvel, hogy áradjon belőle az idegenség közigazgatási intézmények vezényelte metódusait ecsetelve, tudniillik „mindvégig a hatalomról beszél, mert a hatalom okozta az egyik ős korai, hősinek mondott halálát, a hatalom írta át, itt is és amott is, a neveket, a hatalom osztott ki szerepeket, és a hatalom várt el mindenfélét a szenvedő alanyoktól” (Bányai 2014, 89).

Mivel a „közös név közös sorsot jelent, bármennyire különbözzön is egyes mozzanataiban” (Bulgakov 1992, 453), azon tanakodik, s arra keresi a válaszokat, vajon elkerülhető-e a névfelszámoláshoz asszisztálás, miként válhat valakiből a kurtításos önlefokozás statisztája. Az okmányaiából kihüvelyezhető

adatai megússzák-e nyesés vagy nyújtás nélkül a nem anyanyelvi hangrendszer és betűkészlet Prokrusztész ágyába fektetést. Az ékezeti egyenértékűség hiányából adódóan marad-e némi patinája a bemutatkozásnak, netán mindig stichje, mellékíze lesz, hiszen a gyanúság árnyékát vető magyarázkodások és helyesbítgetések bajosan leküzdhetők. A létjogosultság bizonygatásának automatizmusában milyen mértékben és meddig terjedően tapadhat valakire a valami nem stimmel vele bélyege. A „magunkkal hurcolt név örökös politikai horizontja” (Losoncz 2014, 136) tompíthatja-e azt a kiszolgáltatottságot, hogy ami innen vesszőfutásnak, inkognitóba kényszerítő méretre szabásnak látszódik, amonnan jogtiszta ügyintézési praktikumnak, hatósági segítségnyújtásnak tekintendő:

A nevem ugyan elvették, de én mégis használtam, illegálisan vagy félig legálisan. Adminisztratív úton vissza is jutottam hozzá, meg nem is: két útlevelem van. Ami bizonyos, ez a születésem másnapján fabrikált név egy életen át emlékeztetett a különben sem kétséges tényre, hogy kisebbségi vagyok. Éjjel-nappal, minden percben, bárhol jártam is éppen a nagyvilágban. A célját tehát elérte vele az, aki bevezette a névfosztási gyakorlatot. Nem haragszom senkire, de ez nem volt könnyű teher (Böndör 2014, 162–163).

A *Bender & Tsa.* változatos műfaji meghatározásaikor a kritikusok arra jutottak, hogy harmadik nekirugaszkodásra megint egy elmosódott körvonalú textust engedett ki a kezei közül a szerző, akinek éntevékenysége kifulladás, „böndörödés-benderedés” névtevékenységében. Narrátori figyelemlankadása következtében annyira belebonyolódott az átfazonírozási tortúrákba, hogy ki sem tudott kecmeregni a megmásítgatások ostromgyűrűjéből. Egy gördülékenyen gombolyított történet létrehozása és útjára bocsátása helyett a maga kozmetikázott névelemeinek koherenciavesztését letapogató, „cselekményt nélkülöző” (Gerold 2015, 236) önéletrajzi töredékhalmaz szövésére, azaz kisprouzai nivóssága dacára, ismételten egy „vérszegény” (vö. Bence 2015, 236) regénykísérletre futotta a tollából.

Eléggé valószerűtlen, hogy az antik időmértékes sorfajták és strófák rendszerét, az ütemhangsúlyos ritmizálást, a szabadverseket, a tömörítő szervezethez és a variációs minimalizmus keleti örökségét invenciózusan gyümölcsöztető mesterségbeli felkészültség hajítófát sem érne, mindenestül zárójelbe tétetett volna. A széthullást analizáló *Bender & Tsa.* az „előkotorni megfelelő, ott ahova érek” receptúráját követő kilábalás a névadjuszválások, a névturmixolások országelnevezéseket sem kímélő kelepcéjéből, s ha már Domonkos Istvánt

emlegetem, stílszerűen majd-nem-regényként aposztrofálható. A „kváziregény” (Losonczi 2014, 135), az „egykötetes enciklopédia” (Patócs 2015, 80) köntösébe öltöztetetten, a 74. pontja megszabta „kisebbségi kisokos” voltában koránt sincs szűkében azoknak a személyiségvonalakozások átítatta, a szülőföldet, a hazát, a vérségi kötelékeket, az életkori sajátosságokat, a neveltetést, a műveltségi eredőket, a hivatást, a gyökeret eresztést érintő toposzoknak (natio, patria, aetas, educatio, animi natura, studia, nomen etc.), amelyeket a klasszikus retorika jelentős tanítómesterei érveléstanilag előirányoztak és az utódaikra testáltak.

A Böndör Pál-i epikai világban fellelhető szoros tapadások füzérszerűen hurkolják egybe a három önálló darabot számláló termést. Az *Ebihalak* békaesője a *Bender & Tsa.* 81. tételénél néhány tanulsággal kikerekítve köszön vissza. A 91. *A holdfény árnyékában* Bé Péterének kilétével kapcsolatosan nyújt fogódzókat. A *Bender & Tsa.* azonban már nem egy népszerű hanglemez számos európai országban listagyőztes slágerét juttathatja eszünkbe 1983-ból, hanem az Osztaf Bender-i szélhámosság, kópéság, csavargóság analógiájára a *Borsalino & Co.* című 1974-es akciófilmet Jacques Deray rendezésében, amely a lecsúszás-felemelkedés-tovább lépés metamorfózisát vitte vászonra és tette maradandó moziélménnyé Alain Delonnal a főszerepben.

A Pál/Pavle/Pavel/Pavao névmélangé-ba kódolt sorsszerűség populáris regiszter ihlette, James Bond-i előcsillantása (vö. Patócs 2015, 76) mellé felzárkóztatná egy szélesebb hatósugarú ügynöki machinációból eredő baklövést, bepalizási fondorlatot. Alfred Hitchcock 1959-ben készült kémthrillerében, az *Észak-Északnyugatban* (*North by Northwest*) Roger O. Thornhill téves profilozással, George Kaplan hírszerzőként könyvelik el. E szerencsétlen malőr eredményezte bánásmódnak érvényt szerezni kénytelen szorultsága bármelyikünk csávába kerülését illusztrálhatja. A George Kaplanné átvedlés, s mint írónk sugallja, a Bondorrá/Banderré/Böndörré/Benderré avanszálás voltaképpen hátulütője az, hogy a kívülről nyakunkba akasztott elvárások és tulajdonságok rezonálnak-e a pszichénkben; ebben a freudíanus lecsengésben nem az szivárog-e, furakodik-e előtérbe, hogy az alakoskodásokból, a titkokba hatolásokból táplálkozó sóvárgásaink végig eltemetve lappangtak legbelül, szilárd bázisául szolgálva a bennünk lakozó vágyak, félelmek és szenvedélyek identitásunkban földindulást kiváltani képes láncolatának (erről Žižek 2016, 139).

A formatartalmi döccenésektől és a műfaji kiegyensúlyozatlanságoktól kevéssé óvakodó prózastruktúrájával Böndör Pál nem teremtett hibátlan regénykiadványokat. Palettájának becsülni való hozadéka, hogy elbeszélői vénájához nem a panasz-szemelvényekben testet öltő minoritárius vészkiáltások, a peremkulturális jeremiádok, hanem a jugoszláv etnikai délibábra ráérző, a

népszövetségi illúzióra fényt derítő fogékonyság gondolatlejárásai álltak közelebb. Az a sérelmi ömlengésektől tartózkodó észleleti kihívás és ragaszkodás, hogy a nála szóhoz juttatott alanyok s ily módon a magukat találva érző (regionális) azonosságkeresők-állagmegóvók „az ironia distanciájával” (Losonczi 2014, 133) viszonyulhassanak a saját múltjukat és a felmenőik emlékezetét kitöltő életrajzi anomáliákhoz, a mindennapokat keserítő névdeformációkhoz. Értékszembesítései és véleményütközései közepette egyúttal ráébredhessenek-ráébredhessenek: alig-alig szétszalazható, hogy a méltánytalanságok egybegyülemlését, a hányattatások feltorlódását rögzítő megnyilatkozásaik tényleges fordulatokat és döntésmomentumokat neveznek-e meg, vagy pedig az általuk érzékletessé tett kudarcokat hajtogatják, az önmarcangolás alapsémáit ragozzák a sebek minduntalan felszakításával, a soha nem igazságos adagolású és egyenletes eloszlású térségi traumák felhánytorgatásával.

Irodalom

- Bányai János. 2014. A költő regénye. In Uő. *Író(k), könyv(ek), prózá(k) A–K (Könyv és kritika V)*. 81–84. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Bányai János. 2014. A hatalom árnyékában. In Uő. *Író(k), könyv(ek), prózá(k) A–K (Könyv és kritika V)*. 85–89. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Bence Erika. 2015. A költő és a regény. *Magyar Szó/Kilátó*, ápr. 4–5–6. 25.
- Berényi Emőke. 2012. A mintha-lét krónikája. *Tiszatáj* 66 (6): 100.
- Biti, Vladimir. 2016. Literature as Deterritorialization: New Vistas for Democracy? In Uő. *Tracing Global Democracy (Literature, Theory, and the Politics of Trauma)*. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Böndör Pál. 1987. *Ebihalak*. Újvidék: Forum.
- Böndör Pál. 2011. *A holdfény árnyékában*. Budapest: Nyitott Könyvműhely.
- Böndör Pál. 2014. *Bender & Tsa*. Újvidék: Forum.
- Bulgakov, Szergej. 1992. A tulajdonnév. Ford. Bagi Ibolya. *Helikon (Irodalomtudományi Szemle)*, 38 (3–4): 456–457.
- Čolović, Ivan. 2008. Sveštenici jezika: Nacija, poezija i kult jezika. In Uő. *Balkan – teror kulture (Ogledi o političkoj antropologiji, 2)*. Beograd: Biblioteka XX vek, 171; Knjižara krug.
- Ditchev, Ivaylo. 2005. The Eros of Identity. In *Balkan as Metaphor (Between Globalization and Fragmentation)*, eds. Bjelić, Dušan I. and Savić, Obrad. Cambridge, Massachusetts – London, England: The MIT Press.
- Dömötör Vilmos. 2012. A saját valóság. *Alföld* 63 (3): 116–117.
- Fenyvesi Ottó. 2020. Karszt a végeken. *Tiszatáj* 74 (11): 28.

- Gerold László. 2015. Böndör Pál: Bender & Tsa. *Vigilia* 80 (3): 236.
- Kopiel, Vladimir. 2003. Writings of Death and Entertainment (Textual Body and / De/composition of Meaning in Yugoslav Neo-avant-garde and Post-avant-garde Literature, 1968–1991). In *Impossible Histories (Historical Avant-gardes, Neo-avant-gardes, and Post-avant-gardes in Yugoslavia 1918–1991)*, eds. Đurić, Dubravka and Šuvaković, Miško. 96–119. Cambridge, Massachusetts–London, England: The MIT Press.
- Kosztolányi Dezső. 1943. Gyermek és költő. In Uő. *Ábécé (Második kiadás)*, szerk. és s. a. r. Illyés Gyula. 138–141. Budapest: Nyugat Kiadó és Irodalmi R. T.
- Losoncz Alpár. 2014. A név története (Böndör Pál új könyvéről). *Híd* 78 (12): 136.
- Losoncz Alpár. 2020. Különbségben létezni. *Híd* 84 (6): 96.
- P. Nagy István. 1987. Szóboborékok kép nélküli négyzetekben. *Híd* 51 (4): 545.
- Patócs László. 2015. Kisebbségi kisokos. *Irodalmi Jelen* 15 (3): 80.
- Ternovác Dániel. 2020. A kulturális hibriditás krónikája (Böndör Pál prózája). *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* 35–36 (Új folyam 4–5). Szeged: SZTE BTK Magyar Irodalmi Tanszék.
- Toldi Éva. 2012. Terek, idők, beszédmódok között. *Híd* 76 (4): 11.
- Vajda Gábor. 2007. Nevelőszándék (Urbán János: Sziromfészek – Németh István gyermeknovellái – Mirnics Zsuzsa két regénye – Guelmino Sándor: A nebuló könyve – Böndör Pál: Ebihalak – Dudás Károly: A gyalogtörök). In Uő. *Az autonómia illúziója (A délvideki magyarság eszme- és irodalomtörténete [1972–1989])*. 347–353. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Zanin Éva. 2011. Az üres szöveg margójára. *Revizor – a kritikai portál* 1–2. <https://revizoronline.com/hu/cikk/3426/bondor-pal-a-holdfeny-armyekaban/>
- Žižek, Slavoj. 2016. Reflexivity of the Unconscious. In Uő. *Disparities*. 134–139. London – New York: Bloomsbury Academic.

LIFE TO GO INCOGNITO?

On the prose of Pál Böndör

The paper focuses on the features of Pál Böndör's epic poetry and inherency in the construction of his texts through the analysis of three of his works (*Ebihalak* [*Toadpoles*], *A holdfény árnyékában* [*The Moonlight Shadow*], and *Bender & Tsa.* [*Bender & Co.*]). It argues that these works also maintain the maturity of adherence to form and that the blurred boundaries of genre in his narrative structures are not the cries of distress of the minority taking form in books of complaints, but interpretations, (self)perceptions and reflections making sense of the Yugoslav ethnic mirage, the illusion of union. Their real issue is that the subject made to speak (and through him any other regional identity seeker) should be able to relate to the biographical

anomalies or mental anguishes evoked by their misspelled names in a way that they can see or make others see: it is hard to decide whether their words which encode personal events refer to actual life events or they evoke the grievances that they illustrate by continually picking at spiritual scabs.

Keywords: Yugoslavia, Vojvodina, identity, multilingualism, naming tradition

ŽIVOT ÍCI INKOGNITO?

O prozi Pala Bendera

Pripovedačka kultura i povezanost tekstualnih struktura u delima *Ebihalak* [Punoglavac], *A holdfény árnyékában* [U senci mesečine], *Bender & Tsa.* [Bender & Co]. Pala Bendera ne oskudeva u zrelosti. Prisutno je zamagljivanje žanrovskih okvira (bez tipičnih manjinskih žalopojki) i razmišljanje o jugoslovenskoj etničkoj iluziji zajedništva. Sa biografskim anomalijama i peripetijama vezanim za vlastita imena, pohranjena u sećanju, likovi su u potrazi za regionalnim identitetom. Ne može se ustanoviti da li ove ispovesti opisuju lične doživljaje ili opisanim dešavanjima, otvaranjem starih rana, evociraju nakupljene nepravde.

Ključne reči: Jugoslavija, Vojvodina, identitet, višejezičnost, tradicija imenovanja

A kézirat beérkezésének ideje: 2022. febr. 1.

Közlésre elfogadva: 2022. márc. 1.